

De plataan: de ideale schoonzoon

Het geslacht *Platanus*

Geen vragende vakredacteur, geen rammelende telefoon. Niets van dat alles, maar in alle rust, een keuze gemaakt om aan u voor te stellen: de plataan, "Wie kent hem niet". De plataan is een klein geslacht met een beperkt aantal soorten, hybriden en variëteiten. Hij is echt overal in Europa te bewonderen en heeft zijn stempel gedrukt op de samenleving.

Naast de meer bekende soorten die in dit feuilleton de revue zullen passeren, met de mijns inziens meest interessante en toepasbare cv's, bestaat er nog een aantal andere soorten die uitsluitend in bijzondere arboreta staan en geen toegevoegde waarde hebben voor gebruik in Nederland en dus verder niet voor het voetlicht zullen treden.

De natuurlijke verspreiding van het geslacht *Platanus* ligt in de gematigde en de subtropische klimaatzone van het noordelijk halfrond, van Noord-Amerika via Zuid-Europa tot in Klein-Azië en één afwijkende, bladhoudende soort

(*Platanus kerrii*), die voorkomt in het tropische Indochina (Vietnam, Laos en Cambodja).

Kenmerken

Platanen zijn, op bovenstaande uitzondering na, allemaal bladverliezende, grote en hoge bomen, 35 tot 40 meter hoog, en sommige soorten in hun natuurlijke verspreidingsgebied nog hoger. Het zijn enorme bomen met een koninklijke uitstraling. Met name de soorten sec bestaan uit zeer imposante bomen met enorme stammen en heel grote kronen, afhankelijk van de soort, al dan niet met een doorgaande stam en met heel grote en zware gesteltakken die laag in de kroon vrijwel horizontaal afstaand en boven in de kroon meer opgaand de habitus van de boom vormen. De cv's van plataan zijn in z'n algemeenheid bescheidener van formaat en hebben een meer specifieke kroonvorm en/of bladvorm. Het belangrijkste kenmerk van platanen is wel de meer of minder, afhankelijk van de soort, afbladderende of afschilferende schors waardoor

De plataan groeit snel, biedt maximale schaduw en komt overal voor in zowel stad als landschap: in heel Europa, in het zuidelijk deel van de Balkan, langs de Zwarte Zee tot in Syrië en deels in Irak. Alle grote Europese steden herbergen imposante exemplaren met gigantische kroonprojecties. Ook in Nederland bespeur je de plataan overal, want als hij een mens was geweest, was hij ondanks wortelopdruk hier en daar de ideale schoonzoon.

Auteur: Jan P. Mauritz

Binnen de systematische indeling van het *Regnum vegetabile* - het plantenrijk - behoort het geslacht *Platanus* tot de orde van de *Rosales* en daarbinnen tot de familie van de *Platanaceae*: de platanen. De geslachtsnaam is afgeleid van het Griekse woord 'platanos': de door de Grieken nog altijd gebruikte, inheemse benaming voor de *Platanus orientalis*. De familie is zogenaamd monotypisch en bestaat daarom uitsluitend uit species van het geslacht *Platanus*, met acht tot tien soorten.

De bekendste plataan is de hybridesoort (= kruising) *Platanus x hispanica*, met zijn bijbehorende cv's. De meesten onder ons kennen deze boom onder zijn oude naam: *Platanus x acerifolia*. Deze hybride is ontstaan uit een kruising tussen de Westerse plataan: *Platanus occidentalis*, en de Oosterse plataan: *Platanus orientalis*. De boom droeg heel vroeger de naam *P. x hispanica*. Later werd dat *P. x acerifolia*, met als synoniem: *P. x hybrida*, en, volgens de internationale ENA-regelgeving waarbij de eerste naamgeving de enig juiste is, nu dus weer: *Platanus x hispanica*.

Platanus x hispanica, volwassen boom.

Platanus x hispanica 'Tremonia'.

de geelgroene, nieuwe bast zichtbaar wordt die schitterend contrasteert met de grijzig groenbruine, oudere schors. Ook de grootte van de afschilferende schorsplaten is afhankelijk van de soort. De dikke, stevige twijgen zijn ietwat zigzaggend met op elke knoop een rondvormig litteken rond de twijg van de afgevalle kleine steunbladeren. De meeste platanen dragen deze zogenaamde steunblaadjes, een soort bladrozet bij de bladvoet rondom de twijg, groen en later bruin verkleurend, die groter of kleiner kunnen zijn en afhankelijk van de soort langer of korter aan de boom blijven. De jonge twijgen zijn kortdurend stervormig behaard en later kaal en glad met rond groen merg. De knoppen zijn groen en meer of minder rood aanlopend en kegelvormig met één mutsvormige knopschub die soms iets gewimperd is. Het blad van platanen is groot, enkelvoudig en meestal handvormig gelobd. De grootte en vorm van het blad is zeer variabel en soortafhankelijk met drie tot zeven bladlobben met meer of minder diepe insnijdingen tussen de lobben. De bladrand is scherp getand en de bladtop scherp toegespitst. De lengte van de bladsteel is, afhankelijk van de soort, korter of langer met een sterk verbrede, holle bladvoet die als een kraag om de twijgen ligt. De bladmerken zijn hoefijzervormig met veel sporen rondom de

knoppen. De boom loopt laat in mei uit. Ook dit is weer afhankelijk van de soort, maar een kniesoor die daar op let. De herfstkleur van de meeste platanen is geel tot bruineel en op warme zandgronden meer licht goudgeel en vervolgens bruin. Het leerachtige blad verteert slecht. De bloeiwijze van de boom is éénhuizig met éénslachtige bloemen ("behoeft geen verdere uitleg, toch?") in dichte, bolvormige hoofdjes, hangend aan een lange steel. Met name de vrouwelijke hoofdjes vallen op door de rode kleur, veroorzaakt door de talrijke stempeltjes. De harde, stekelige dopvruchtjes zijn verenigd in de bekende bolletjes. Afhankelijk van de soort is het één enkele bol, of zijn het paren van twee, drie of vier en soms vijf of meer bollen aan één lange steel. De vruchten blijven tot ver in de winter hangen en vallen dan uit elkaar.

Het sortiment

Platanus x hispanica: de gewone plataan
Zoals al aangegeven is *Platanus x hispanica* een kruising tussen de Westerse plataan: *Platanus occidentalis*, en de Oosterse plataan: *Platanus orientalis*. Er zijn verschillende versies van waar en wanneer deze kruising ontstaan is, waarvan ik de oudste versie de meest aannemelijke vind, namelijk dat de boom zo rond 1640 ontstaan is

in Spanje, waar de *P. orientalis* reeds lang voorkwam en de *P. occidentalis*, die vanuit Noord-Amerika via Engeland ook veel op het vasteland van Europa aangeplant werd en dus ook in Spanje. De soortomschrijving *x hispanica* verwijst hier ook naar.

Een andere versie luidt dat in het midden van de achttiende eeuw in Londen grote aantallen volkomen winterharde platanen werden geplant. Dit zijn afstammelingen van de in de botanische tuin van Oxford aanwezige moederboom, de zogenaamde *London Plane Tree*. De eerste beschrijving van de boom dateert van omstreeks 1670. "Welke versie nu de enige echte is? Ik weet het niet; u mag zelf kiezen. En dat privilege gun ik u toch niet echt vaak, dus..."

Wel een hard feit is dat de plataan een snelgroeiende tot wel 35 meter hoge boom wordt met een grote, ronde kroon op een zware stam die, boven het midden van de kroon, vaak sterk vergaaffelt in zware gesteltakken. De onderste takken staan vrijwel horizontaal af van de stam waardoor de uiteinden enigszins doorhangen. De zware stam loopt bij oude bomen vaak uit in een dikke, brede voet, een zogenaamde olifantspoot, met knoestige structuren en kleine, dikke, afbrokkelende schorsplaatjes. Het grote blad is handlobbig met drie tot vijf bladlobben, sterk variabel, ook aan één boom, 12 tot 24 cm lang en vrijwel even breed als lang met tot maximaal het midden ingesneden lobben. De middenlob is doorgaans even breed als lang. Het blad is glanzend, diepgroen van kleur en aan de onderzijde lichter groen en aanvankelijk dicht bezet met bruin-grijze sterharen en later kaal. De lange bladsteel is viltig behaard. Bloei en vruchtwijze zoals bij de kenmerken beschreven, met meestal twee vruchtbollen bijeen.

Er is een aantal interessante cv's van de gewone plataan en dan begin ik met:

Platanus x hispanica 'Alphen's Globe'

Deze Nederlandse selectie is in 1992 door de heer J. Van Alphen uit Voorschoten geselecteerd. Het is een bossige, struikvormige plataan met een bolvormige kroon die op een onderstam veredeld wordt, waardoor er een zeer gebruiksvriendelijke boom ontstaat die in kleine profielen past, zoals kleine pleintjes. Wel elke drie tot vier jaar als een knotplataan terugsnoeien. Bijzonder is dat het St. Janslot anders is dan het voorjaarsblad dat sterk lijkt op de soort. Het zomerblad is veel kleiner en

Platanus occidentalis.

meer langwerpig, met smallere, scherp getande lobben. De twijgen zijn groenbruin van kleur. Het is een goed gezonde boom die sterke snoei goed verdraagt.

Platanus x hispanica 'Bloodgood'

Een Amerikaanse selectie die een hoge resistentie tegen plataankanker bezit. Het is een grote boom, tot 25 meter hoog, met een lange, rechte stam en een koepelvormige tot later ronde kroon. De afschilferende stam begint al in de jeugdfase en geeft een bijzonder fraai beeld met de olijfgroene, jonge bast en de loslatende, donkergrijsgroene schorsplaten. Het leerachtige blad is meestal drielobbig, soms met vijf spits getande lobben, is fris donkergroen en verkleurt naar geelbruin in de herfst. De boom verdraagt, zoals alle platanen, uitstekend hitte, droogte en een plek in de verhardingen, maar oppervlakkige wortels drukken bij te kleine plantlocaties al snel de verhardingen omhoog. *"Daar kan de boom niets aan doen, u wel!"*

Platanus x hispanica 'Columbia'

Een in Nederland vrijwel onbekende, maar zeer fraaie plataan. In 1989 geselecteerd door het U.S. National Arboretum vanwege de hoge resistentie tegen plataankanker. Het is een opgaande boom met bijzonder fraai heldergroen blad, diep ingesneden zoals bij *P. orientalis*. De boom wordt in de Verenigde Staten sterk aanbevolen als straat- en laanboom in brede profielen en op boulevards en avenues.

Platanus occidentalis stam en kroon.

Platanus x hispanica 'Malburg'

Deze boom is door de Naktuinbouw in 1981 geselecteerd uit een circa veertig jaar oude platanenopstand in Huissen. Ook de selectie *'Huissen'* komt uit dezelfde laanbeplanting, maar is vanwege de geringe afwijkingen ten opzichte van de selectie *'Malburg'* minder in cultuur. De cv *'Malburg'* is een goed groeiende, opgaande boom met een mooie, doorgaande spil, frissgroen blad en een fraai afschilferende stam. Een prima straatboom met een breed ovale, redelijk smalle groeiwijze die hoger wordt dan breed en die ook prima in de verhardingen gedijt.

Platanus x hispanica 'Mr. X'

De boom is in 1992 op de boomkwekerij Van den Berk in St. Oedenrode geselecteerd vanwege de mooi recht doorgaande stam, de mooie afschilferende schors en de zeer uniforme groeiwijze. Opvallend aan de boom zijn de jonge twijgen met een paarsrode kleur die later verkleuren naar bruin met licht gekleurde lenticellen. De boom krijgt uiteindelijk een ronde kroon en heeft de verdere morfologische eigenschappen als de soort, maar is beter resistent tegen de bladvlekkenziekte (*Gnomonia*). De uniforme groei is een uitstekend uitgangspunt bij het gebruik als straat- en laanbeplanting. De boom is kwekersrechtelijk beschermd, wat te zien is aan de toevoeging van het symbool PBR in de namenlijst.

Platanus x hispanica 'Tremonia'

Tremonia is de Latijnse naam voor de stad

Dortmund en stamt uit de Romeinse tijd, toen in de omgeving van Dortmund een Romeins legerkamp gebouwd was met die naam.

De boom is in de botanische tuin in Dortmund geselecteerd en in cultuur gebracht. Het is een zeer snel groeiende cultivar met een smal piramidale vorm. De boom is qua kroon smaller dan de oudere cv *Platanus 'Pyramidalis'* waar de selectie uit voortgekomen is.

De rechte, doorgaande stam vormt de spil voor deze fraaie boom die als groot nadeel heeft dat de boom slecht te vermeerderen is. Een slagingspercentage van stek rond de 30 procent is al een goed resultaat! Het is een schitterende boom tot circa 20 meter hoog en prima toepasbaar in wat kleinere straatprofielen of bredere groenstroken.

Platanus occidentalis: de Westerse plataan

Een van de ouders van de bovenstaande species. Deze boom komt van nature voor in de gemengde loofhoutbossen in de oostelijke en zuidelijke staten van Noord-Amerika, van New England tegen Canada aan tot aan Noord-Florida en in westelijke richting tot aan de Great Plains. Het is een boom die voornamelijk in de lage gebieden langs de rivieren, stroompjes en langs de oevers van de meren voorkomt. De boom is omstreeks 1634 vanuit de staat Virginia in Engeland geïntroduceerd en vandaar in Europa in cultuur gebracht. Het is een grote boom tot wel 35 à 40 meter hoog met een brede, ronde open kroon. De grillige stam komt zelden tot in de top van de kroon. De boom valt meer op door zijn licht- tot

Platanus occidentalis stam.

Platanus orientalis var. *cuneata*, blad en vruchten.

Plataan op Houtplein in Haarlem.

zilvergrijze uiterlijk en de zeer noestige stam dan de meer gelijk groenbruine verschijning van de Oosterse plataan. De onderste takken zijn horizontaal afstaand en hoger in de kroon meer opwaarts groeiend. De kleinere takken in de kroon nemen een wat hangende stand aan, waardoor er een warrig kroonbeeld ontstaat. De schors bladdert in kleine, ruwe, lichtgrijze schorsplaatjes af. Het blad is meestal drielobbig, met een grof getande bladrand, breder dan lang en 10 tot 24 cm breed, met grote steunblaadjes. Jonge bomen zijn vorstgevoelig en de boom is in Nederland weinig in cultuur. Het zijn fraaie parkbomen voor op een vruchtbare, vochthoudende bodem, die vanwege hun bijzondere uiterlijk wel direct opvallen.

Platanus occidentalis var. *glabrata*

Van de Westerse plataan bestaat één var.: een

door de natuur zelf georganiseerde aanpassing binnen de soort en in dit geval zijn dit aanpassingen in verband met de geografische ligging. De var. *glabrata* is een door Charles Sprague Sargent, de grondlegger en eerste directeur van het beroemde Arnold Arboretum benaamde species die voorkomt in het zuidelijke deel van het verspreidingsgebied. De boom heeft kleinere bladeren dan de soort, meer leerachtig en dieper gelobd, tot wel een derde van de bladbreedte. Het blad is vaak gaafrandig of spaarzaam grof getand. Hij is een uiterst zeldzame verschijning, zelfs in botanische tuinen.

Platanus orientalis: de Oosterse plataan. De andere ouder van de 3-clan.

Deze boom komt van nature voor in het oostelijk deel van Zuid-Europa: in Zuid-Italië, het zuidelijk deel van de Balkan, Griekenland, de kuststrook

van Turkije, langs de Zwarte Zee tot in Syrië en deels in Irak. De boom komt ook voor op Sicilië, Kreta en Cyprus. De soortnaam '*orientalis*' of de Nederlandse naam 'Oosterse plataan' is volgens mij wel wat verwarrend en slaat op het verspreidingsgebied in het Nabije Oosten en niet in het Verre Oosten zoals China en Japan waar de naamgeving *orientalis* veelvuldig naar verwijst. Het zij zo!

Het zijn imposante, grote bomen tot 40 meter hoog met een doorgaande spil tot in de top van de breed ovale tot ronde, open kroon met breed afstaande takken onder in de kroon die op latere leeftijd overhangend worden. De grijze schors schilfert in grotere en deels kleine, onregelmatige schorsplaten af. De bast is geel en daardoor ontstaat een schitterend gevlekte stam. De stamvoet is veel meer ruw en noestig van opbouw dan die van de westerse makker en dan die van het pro-

Dakplatanen.

Platanus orientalis.

duct van de kruising: de *P. x hispanica* species. Ook het glanzend groene blad is afwijkend met vijf tot zeven diep ingesneden lobben met scherp getande bladranden en, heel herkenbaar, de middelste lob van het blad is langer dan breed. Door deze diepe bladinsnijdingen toont de boom transparanter dan de andere species van de plataan. De bolvormige vruchten zijn eerst groen en kleuren naar bruin, zitten in groepen van drie tot zes bijeen aan lange stelen. Er is een drietal geografische variëteiten (vars.) en er zijn vier cv's van de Oosterse plataan, waarvan ik er vier aan u voorstel.

Platanus orientalis var. *cuneata*

Deze prachtige boom komt van nature voor in een deel van het verspreidingsgebied van de Oosterse plataan, in Griekenland en Klein-Azië, waar deze boom vaak struikachtig, of zoals tegenwoordig: 'meerstammig', opgroeit. De boom blijft in alles beduidend kleiner dan de soort, tot maximaal 25 meter hoog, heeft kleinere bladeren, kortere bladstelen, etc. Het blad heeft drie tot vijf ingesneden, naar voren gerichte lobben met ook weer naar voren gerichte tanden. De drie middelste lobben zijn toegespitst en zijn langer dan breed. *Cuneata* betekent 'wigvormig' en slaat op dit blad en met name de bladvoet. Het is een prachtige boom, die in de jeugdfase licht vorstgevoelig is, maar daarna goed toepas-

baar in alle vormen van groen.

Platanus orientalis var. *insularis*

Deze schitterende boom is gevonden op Kreta en Cyprus. De var.-benaming *insularis* betekent 'op een eiland groeiend'. De boom heeft, naast de afschilferende stamschors, als schitterende bijzonderheid het zeer grote vijf- tot zevenlobbig blad dat tot diep onder het midden van de smalle, lange lobben ingesneden is. De lancetvormige lobben zijn nog smaller en nog dieper ingesneden dan bij de *Platanus orientalis* 'Digitata'. "Niet om te zieken hoor, maar toch zijn er weer een aantal taxonomen die twifelen..." In het Arboretum Trompenburg in Rotterdam staat volgens mij de enige species van deze fraaie boom in Nederland, geplant in 1952 en in de botanische tuin in de Armeense hoofdstad Jerevan staan hele grote exemplaren met keurig de naambordjes erbij. Helaas is deze boom in Europa niet of nauwelijks in cultuur; de oude spreuk 'onbekend is onbemind' is hier ook weer van toepassing.

Platanus orientalis 'Digitata'

Deze species van de Oosterse plataan groeit in de jeugdfase smal piramidiaal tot kegelvormig. De sterk opgaande takken zakken op latere leeftijd door waardoor een breed ovale tot bijna ronde kroon ontstaat. De boom wordt hier in Nederland

circa 16 tot 18 meter hoog. Het blad is drie- tot vijflobbig, tot wel 20 cm lang en diep ingesneden waardoor vingerachtige lobben met scherpe tanden ontstaan die veel groter zijn dan bij de soort. Het is van de bekende platanen wellicht de mooiste variant.

Platanus orientalis 'Mirkovec'

Een vrij onbekende cultivar die door wijlen Robert de Belder in 1955 in het Arboretum Kalmthout geselecteerd is. De boom groeit traag en is eigenlijk een soort dwergvorm met een bolvormige kroon en kan daarom ook prima als dakplataan opgekweekt worden. Bijzonder is dat het blad groen uitloopt en vervolgens opvallend wijnrood kleurt. Een bijzonder fraaie verschijning die ook in de kleinere particuliere tuin een plek kan krijgen.

Platanus orientalis 'Minaret'

Deze Nederlandse selectie uit *P. orientalis* 'Digitata' is in 1997 door boomkwekerij Leenderheim in cultuur gebracht. Het is een compacte, zuilvormige boom met een zeer dichte vertakking. De boom wordt ongeveer 12 meter hoog en groeit langzamer dan de soort. Het blad is, à la 'Digitata', diep ingesneden maar beduidend kleiner: 8 tot 10 cm lang.

Platanus orientalis 'Schalks Favourite'

Deze cultivar is geselecteerd door Gerrit Schalk

Platanus orientalis 'Digitata'.

Het Boomzagertje in Leidsebosje in Amsterdam, door een anonieme kunstenaar geplaatst in 1989 op de vooravond van de verjaardag van koningin Beatrix.

uit Lienden, de sortimentspecialist en keurmeester van de Naktuinbouw die vorig jaar (2010) met pensioen is gegaan. De boom is geselecteerd op zijn smalle, op *'Tremonia'* gelijkende groeiwijze. Deze cv van *P. x hispanica* is, zoals reeds vermeld, wel slecht te vermeerderen. *'Schalks Favourite'* is redelijk goed te vermeerderen, vandaar. De smalere kroonvorm dan die van de soort biedt meer mogelijkheden in het gebruik van de bomen in de openbare ruimte en als straat- en laanboom in bredere profielen. Ook deze boom bladdert mooi bij de schors van de stam en bij takken en het blad is fraai ingesnedden en mooi middelgroen van kleur.

Gebruik

Platanen worden al eeuwenlang toegepast en door de mens voor allerlei doeleinden gebruikt. Het zijn snelgroeiende bomen die ook uitermate geschikt zijn voor het stedelijk gebied. Kijk maar eens in de grote steden van Europa, zoals Londen, Parijs, Barcelona en Rome. Overal vind je platanen, in enorme hoeveelheden en gesnoeid. Overal in het stedelijk gebied worden de bomen in enerlei vorm gesnoeid, geknipt of geschoren. In de stad Lyon staan langs de Boulevard des Brotteaux meer dan tweeduizend platanen, dwars door de stad, in brede trottoirs en allemaal gesnoeid. Daarbij komt dat de boom ook vrijwel overal kan groeien. In Zuid-Europa staan ze tot aan de stam in de verharding, zelfs in het asfalt en de boom groeit maar door. Schitterende, door

snoei gevormde bomen, als knotbomen, dakvormen, als meerarmige kandelaars opgebouwde bomen langs promenades in Zwitserland, Italië en noem maar op. Keizer Napoleon liet platanen langs de wegen planten zodat zijn legioenen zich in de schaduw van de bomen konden verplaatsen, want dat ging in die tijd te voet en niet met de snelle TGV van Parijs naar Marseille. De schaduw van de bomen en de verkoeling zorgden ervoor dat er meer kilometers per dag afgelegd konden worden en dat was van strategisch groot belang; dus werden er bomen aangeplant langs die belangrijke routes. Daar staan er nog altijd enorme aantallen van. Een punt van zorg en aandacht zijn de in platanen heersende ziekten die met name de laatste jaren de kop opgestoken hebben. Tijdens de onlangs gehouden, zeer succesvolle Ziekten & Plagen Dag van dit vakblad Boomzorg is daar de nodige aandacht aan besteed, zodat ik er in deze editie niet verder op inga dan het probleem te benoemen en uw aandacht ervoor te vragen. Ik ga u niet vertellen waar heel grote makkers van deze bijzondere bomen staan. Overal in Nederland staan grote exemplaren, en verder in Europa monumentale kanjers met enorme afmetingen, imposante stammen en gigantische kroonprojecties van meer dan 35 meter. Je kunt er met twee busladingen mensen makkelijk onder staan. Echt waar, je wordt er stil van! Kijk maar eens in het boek *Monumentale bomen in Europa* van Jeroen Pater of op de site Monumentale bomen ([mentaltrees.com\) en je weet waar je deze reuzen kunt vinden.](http://www.monu-</p></div><div data-bbox=)

*"Ah, JP, doe er eentje dan?" "Oké, maar dan zijn het er eigenlijk meteen weer twee". De bomen op het Leidsebosje, twee exemplaren van *Platanus x hispanica*, midden in Amsterdam. De bomen, respectievelijk in 1874 en in 1876 geplant, zijn inmiddels ruim 20 meter hoog en hebben een stamomtrek van 6,70 meter. Schitterende bomen; eigenlijk zijn het imposante 'stadsbewoners' die een bezoek meer dan waard zijn. "Ga zelf maar kijken, dan weet je wat ik bedoel, en doe de groeten aan het Boomzagertje".*

De groeten,
Jan P. Mauritz

De auteur Jan P. Mauritz is unit manager Bomen en Beplanting bij Cyber bv.